

Abúsír – podzim 2008

Ladislav Bareš

Od konce září do konce listopadu 2008 proběhla další fáze výzkumu velké šachtové hrobky generála Menechibnekona, jež je součástí pohřebiště velkých i menších hrobek z doby těsně před polovinou 1. tis. př. n. l., které leží v jihozápadní části české archeologické koncese v Abúsíru. Menechibnekonova hrobka je prozatím pátou stavbou tohoto typu, kterou jsme se zabývali v této části pohřebiště, a svým stavebním provedením a výzdobou pohřební komory se přinejmenším vyrovná dříve prozkoumaným – hrobce admirála Vedžahorresneta, zkoumané v letech 1980–1993, a hrobce kněze lufay, jejíž neporušená pohřební komora byla odkryta v roce 1996. Sama Menechibnekonova hrobka, ležící zhruba 30 metrů jihovýchodně od lufaova hrobového komplexu, byla zkoumána od roku 2003, kdy bylo zčásti zahájeno odkrývání její nadzemní části (zcela zničené pozdějším dobýváním kamene); vlastní podzemí hrobky včetně nádherně zdobené pohřební komory, byť bohužel vyloupené už ve starověku, bylo odkryto v roce 2007.

Činnost v Menechibnekonově hrobce se v roce 2008 soustředila na několik oblastí. Ve vlastní pohřební komoře pokračovala dokumentace bohaté pohřební výbavy, na níž se kromě fotografa Martina Frouze podílel i egyptolog Filip Copens. Pohřební komora včetně dvojitého sarkofágu (vnějšího vápencového a v něm uloženého vnitřního, vytesaného z metadroby) je téměř zcela pokryta nádhernými reliéfy, které obsahují výňatky z nejdůležitějších souborů staroegyptských náboženských textů (Textů pyramid, Textů rakví a Knihy mrtvých), jež měly zemřelému majiteli pomoci překonat obtížný a nebezpečný přechod z tohoto na onen svět a dosáhnout věčné blaženosti; v menší míře se zde objevují i další jednotlivé texty obdobného obsahu, a to i obětní formule. Mimořádně působivé jsou kapitoly 144 a 148 Knihy mrtvých pokrývající celou jižní, resp. severní stěnu komory, které jsou doprovázeny četnými zobrazeními a celými scénami. Jim se plně vyrovná i klenutý strop komory, kde je kromě cyklu obrazů zachycujících noční putování slunečního boha zobrazeno i dvanáct denních a dvanáct nočních hodin, vždy v podobě stojící ženské postavy. Nad hlavou každé z nich se dochoval krátký text, uvádějící mj. jméno příslušné hodiny – jde o první dochovanou scénu v úplnosti uvádějící všechna jména denních a nočních hodin, jaká byla v Egyptě dosud objevena.

V malé samostatné šachtě, ležící v souladu s tehdejšími náboženskými zvyklostmi poblíž jihozápadního rohu celé hrobky, pokračovala Květa Smoláriková ve zkoumání jedinečné podzemní skrýše obsahující nádoby a materiály, které byly použity k mumifikaci majitele hrobky. Tato podzemní skrýš, největší dosud v Egyptě objevená, obsahovala původně více než 300 velkých keramických zásobnic a množství dalších menších nádob a předmětů, např. i zcela ojedinělé otisky původního pečeti pohřebiště, zobrazující boha Anupa (v podobě ležícího šakala) a devět svázaných zajatců. Na vnějších stěnách některých velkých zásobnic i menších nádob se uchovaly zčásti nápisy, které označovaly původní obsah a v některých případech i den, kdy měl být příslušný materiál (například natron, zelené barvivo, pryskyřice, plátno na obinadla, různé druhy olejů a mastí apod.) použit při mumifikaci. I v tomto případě jde o mimořádně cenný nález, který potvrzuje a v mnohém i rozšiřuje dosavadní poznatky o mumifikaci ve starém Egyptě a ve svém souhrnu představuje jeden z nejobšárnějších původních staroegyptských písemných pramenů o tomto tak významném jevu. Na doku-

Obr. 1 Pohled do centrální chodby depozitu balzamovačů, která byla zpracovávána v jarní části sezony 2008. Jednalo se pravděpodobně o největší část celého depozitu (amfory 84–237), krátké demotické nápisy obsahovaly tentokrát velmi cenné časové údaje spojené se zavinováním mumie do různých druhů plátna (foto K. Smoláriková)

mentaci a zpracování těchto unikátních textů se podílel i egyptolog a religionista Jiří Janák.

Výzkum podzemí Menechibnekonovy hrobky byl značně usnadněn díky technickému zařízení, které velmi laskavě poskytl firma Inset, s. r. o. Na instalaci tohoto zařízení, které zajišťovalo především ventilaci podzemních prostor, se kromě Ludvíka Heglíka, ředitele a jednatele společnosti Inset, podíleli také spolupracovníci a kolegové Vít Novotný, Jiří Kafka a Karel Herrmann.

Po celou dobu trvání expedice probíhalo rovněž zasypávání hlavní šachty Menechibnekonovy hrobky, nezbytné z bezpeč-

Obr. 2 Odkryté ústí další malé šachtové hrobky (S3) ležící ve východním předpolí Menechibnekonovy šachtové hrobky. Okraje centrální šachty byly značně erodované, ale menší přístupová šachta byla zachována ve výborném stavu, a její okraj je navíc zpevněn věncem z nepálených cihel (podobná situace jako u depozitu balzamovačů) (foto K. Smoláriková)

nostních důvodů. Písek a suť potřebné k opětovnému zaplnění rozsáhlé hlavní šachty byly odebírány především z povrchových vrstev jižně a východně od Menechibnekonovy hrobky; tato práce probíhala pod vedením zkušených předáků místních dělníků, vrchních *reisů* Muhammada (zv. Tallál) Abdo el-Kerétího a jeho bratra Ahmada Abdo el-Kerétího. Při odebírání písku bylo ve vzdálenosti zhruba dvacet metrů východně od Menechibnekonovy hrobky zčásti odkryto ústí další, mnohem menší šachtové hrobky, dosud známé jen díky povrchové prospekci a geofyzikálnímu měření uskutečněnému v uplynulých letech.

Naprostu nečekaným nálezem, k němuž došlo při čištění nejbližšího okolí Menechibnekonovy hrobky, bylo odkrytí bazaltové sochy (původně asi 80 cm dlouhé a 65 cm vysoké), jejíž zlomky byly nalezeny vlastně jen několik centimetrů pod pískem v místech, kudy po dlouhé týdny procházeli dělníci i členové expedice. Socha představující bohyni Hathoru v podobě kráčeující krávy a před ní stojící menší postavu majitele hrobky byla bohužel již ve starověku značně poškozena při

Obr. 3 Částečně zrekonstruovaná plastika krávy nalezená v pískovém zásepu východně od ohradního zdiva Menechibnekonovy hrobky (foto K. Smoláriková)

ničení hrobky. Kromě mnoha menších zlomků se zachovalo především tělo a zčásti i hlava bohyně zobrazené v podobě krávy, naproti tomu postava majitele hrobky, doprovázená původně zřejmě ještě krátkým textem uvádějícím jeho jméno a hlavní tituly, téměř zcela chybí. Tato původně neobyčejně jemně zpracovaná socha představuje vedle obdobné sochy nalezené v roce 1863 v nedaleké severní Sakkáře a dnes uložené ve sbírkách Egyptského muzea v Káhiře (CG 784) teprve druhý podobný nález z celého Egypta. Na očištění a restaurování této sochy se významně podílel konzervátor a restaurátor spolupracující s expedicí Martin Dvořák. Na dokumentaci tohoto a dalších nálezů se podílel fotograf Miroslav Ottmar.

Podobně jako v předchozích letech, pokračovalo i na podzim roku 2008 stavební zajišťování rozsáhlé hrobky vezíra (prvního ministra) Ptahšepsese z doby 5. dynastie (kolem 2450 př. n. l.), kterou v severní části abúsírského pohřebiště prozkoumaly v letech 1960–1974 expedice tehdejšího Československého egyptologického ústavu. Rekonstrukční práce, v tomto roce zaměřené především na zpevnění jižní části vnější obvodové stěny hrobky, probíhaly pod přímým dohledem vrchního *reise* Abd el-Mitaála Muhammada el-Kerétího a Chálida (zv. Keretí) Abdo el-Kerétího.

Poněkud stranou od hlavního místa činnosti expedice, tj. Menechibnekonovy hrobky, pokračoval geofyzikální výzkum, který ve spolupráci s geodetem a odborníkem na dálkový průzkum Země Vladimírem Brúnou vedl pracovník firmy Inset, s. r. o., Jiří Štainbruch. Geofyzikální výzkum vedený pomocí tzv. pozemního radaru se v tomto období soustředil především na východní části české archeologické koncese, resp. celého abúsírského pohřebiště.

Expedice se uskutečnila v rámci řešení úkolů výzkumného záměru MŠMT č. 0021620826 řízeného Miroslavem Verneřem. Činnost v terénu probíhala v úzké spolupráci s orgány Nejvyšší rady pro památky EAR vedené jejím generálním tajemníkem Zahi Hawassem, zejména s vedením a pracovníky sakkárského inspektorátu této organizace, kterou přímo při terénní práci zastupoval inspektor Mustafá Zakí Táha.